

HİLE DENETÇİLİĞİ MESLEĞİ ve SERTİFİKALI HİLE DENETÇİLİĞİ MESLEKİ STANDARTLARI VE AHLÂK KURALLARI

Yrd. Doç. Dr. Fikret ÇANKAYA*

Arş. Gör. Bilal GEREKAN**

ÖZET

Hem işletmeleri hem de çevrelerini olumsuz yönde etkileyen hilelerin tespit edilmesi ve önlenmesi uzmanlık gerektiren bir iştir çünkü sözkonusu hilenin, bir yandan işletme içinde benzer çıkarları hedefleyen, konusunda uzmanlaşmış kişiler tarafından yapılması ve diğer yandan üçüncü kişiler tarafından anlaşılması için özel yöntemlerle gizlenmesi gibi nedenlerden dolayı tespit edilmesi zordur. Dolayısıyla iş çevrelerinde gerekli mesleki bilgi ve tecrübeye sahip hile denetçilerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Ülkemizde hile denetçiliğinin diğer disiplinlerden ayrı bir meslek halini almaması ve bu meslekle ilgili herhangi bir düzenleme olmamasının bir eksiklik olduğu iddia edilebilir. Oysa Amerika'da söz konusu mesleğin geliştirilmesi amacıyla birçok çalışma yapılmıştır. Bu konuda Association of Certified Fraud Examiner (ACFE–Sertifikalı Hile Denetçileri Kurulu) mesleğin gelişimi açısından önemli rol üstlenmiştir. Meslek ahlâk kuralları ve mesleki davranış standartlarının varlığı Amerika'da mesleğin iyi bir seviyeye ulaştığının kanıtıdır. Benzer şekilde ülkemizde de hile denetçiliğinin diğer disiplinlerden ayrı bir meslek haline getirilmesinin güçlü bir tartışma konusu olduğu söylenebilir.

Çalışmada, adli muhasebenin bir uzantısı olarak ele alınan hile denetçiliği (veya araştırmacı muhasebecilik) mesleğinin tanıtılması amaçlanmıştır. Bu maksatla ülkemizde mesleğin geliştirilmesine ışık tutması bakımından merkezi Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) bulunan ACFE tarafından meslekle ilgili geliştirilmiş standartlar ve meslek ahlâk kuralları ortaya konmuştur. Ayrıca ülkemizde mevcut olan iç denetim standartları ve meslek ahlâk kuralları ile ACFE hile denetçiliği standart ve ahlaki kurallarının kıyaslaması yapıldıktan sonra mesleğin gelişimi için önerilerde bulunulmuştur. Ülkemiz açısından mesleğin gelişimi için gerekli eğitim şartları sağlanmalı, bu alanda hizmet veren bir kuruluşun tayin edilmesi ve gerekli hukuksal düzenlemelerin yapılması şeklinde çalışmadaki öneriler özetlenebilir.

Anahtar Kelimeler: Hile Denetçiliği, Meslek Ahlâk Kuralları, Mesleki Standartlar

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü – cankayaf@yahoo.com

** Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü – bilal_gerekan@yahoo.com

FRAUD AUDITING PROFESSION and PROFESSION STANDARDS of CERTIFIED FRAUD EXAMINER and CODE OF ETHICS**ABSTRACT**

Discovering and preventing the frauds which effect the business organizations negatively require a greater degree of specialism. Detecting a fraud in the organizations is very hard because not only such a fraud is exercised by the people who have deep professional knowledge and aim same personal goals but also they use some peculiar methods to hide their tricky activities. Therefore, it is so obvious that it is a necessity to have the fraud examiners who should have deep professional knowledge and experience.

The fraud auditing profession is not a seperate discipline in Türkiye. Besides, there has not been any attemp of challenges towards the establishment of the profession. However, the profession has made so much progress in the USA and Association of Certified Fraud Examiner (ACFE) has undertaken greate role for the development of the profession. Existing the professional ethics and standards can be taken as evidences in support of such progress in the USA. İn similiar vein, it can be argued that developing the fraud auditing profession as a sepe-rate disciplines from other disciplines is vital for Türkiye.

The aim of this paper is to draw a general picture of the fraud auditing profession or investigative accounting within the context of forensic accounting concerning the profession in Türkiye. In so doing, we explain the professional standarts and code of ethics which were developed by Association of Certified Fraud Examiner in the USA. Furthermore we compare the internal auditing standarts and code of conducts. Finally, we advance some proposals for the development of the profession in Türkiye such as responsive education program should be conducted, an institution to serve in this area should be established and the necessary legal arrangement should be put in order.

Key words: Fraud Examine, Code of Ethics, Professional Standards

1. GİRİŞ

Yönetici, çalışanlar veya üçüncü kişilerin tek başına veya birlikte kasıtlı davranışları finansal tabloların yanlış beyan edilmesiyle sonuçlanır. Genellikle iş dünyasında hilenin çok ciddi işletme problemleri arasında yer aldığına inanılır. Palshikar(2002) işletme, devlet organizasyonları, belirli finansal ve ilgili hizmetler gibi bir çok günümüz iş çevresinin çeşitli hile ve gizleme yöntemlerinden zarar gördüğünü ileri sürmektedir(Smith ve Baharuddin, 2005: 73). İşletmelerde hilelerin ortaya çıkarılması ve önlenmesi verimliliğin artırılması ve işletme faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi bakımından oldukça yararlıdır.

İşletmelerde çeşitli hile şekillerine rastlamak mümkündür. Özellikle bilişim teknolojilerinin

gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan bilgisayar hileleri gittikçe yayılmaktadır. Söz konusu hileler, bilgisayarın ve bilgi teknolojilerinin doğasında her zaman var olmakta ve yapılan işi ve toplumu etkileyecek kayıtların, bilginin ve verinin saklanması şeklinde olabilmektedir(Irons, 2006: 102). Söz konusu hile örnekleri bir çok deneysel incelemelerle de ortaya konulmuştur. Mesele Chain (1999) ve KPMG(2002) yaptıkları incelemelerde deneklerin % 50'den fazlasının hilenin iş çevresinde önemli bir problem olduğunu ifade etmektedirler. Aynı şekilde Rezaee(2004) son yıllarda hilenin finansal tablolarda beş yüz milyar dolardan daha fazla maliyete ve çok önemli hukuki davalara neden olduğunu ileri sürmektedir(Smith ve Baharuddin, 2005: 74). Hilenin işletmeye ve diğer kişilere olan finansal maliyeti yanında konuyla ilgili muhasebe

ve denetim uzmanlarının da imaj kaybına neden olduğu söylenebilir(Kapardis, 2002: 266)

Yapılan hileler işletmelerde önemli oranda kaynak kayıplarına neden olabilmektedir. Kaynak kayıplarının giderilmesi amacıyla hilelerin ortaya çıkarılması veya önlenmesi yönetimin en temel sorumluluklarından biridir ve uzmanlık gerektirir. Gerek teknolojik gelişmelerin kötüye kullanımı ve gerekse iş sürecinin karmaşıklaşması, hilelerin ortaya çıkarılmasını zorlaştıran etkenler haline gelmiştir. Dolayısıyla basit inceleme teknikleriyle hilelerin ortaya çıkarılması oldukça güçleşmiştir. Bu nedenle, esas faaliyetleri işletmelerde yapılan hileleri ortaya çıkarmak ve önlemek olan, alanında yeterli bilgi ve niteliğe sahip hile denetçilerinin faaliyette bulunması kaçınılmaz olmuştur.

Çalışmada, şirket skandalları ile son zamanlarda gereksinim duyulan, adli muhasebenin bir uzantısı olarak ele alınan hile denetçiliği (veya araştırmacı muhasebecilik) mesleğinin tanıtılması amaçlanmıştır. Ülkemizde meslekle ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu maksatla ülkemizde mesleğin geliştirilmesine ışık tutması açısından merkezi ABD’de bulunan ACFE (Association of Certified Fraud Examiner – Sertifikalı Hile Denetçileri Kurulu) tarafından meslekle ilgili geliştirilmiş standartlar ve meslek ahlâk kuralları açıklanmış ve iç denetim standartları ve meslek ahlâk kuralları ile karşılaştırması yapılmıştır. Bu doğrultuda mesleğin ülkemizde geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Adli Muhasebe

Son zamanlarda sıkça duyulan başlıca şirket skandalları adli muhasebe kavramının ortaya çıkmasında etkili olmuş ve özellikle 1980’li yıllardan itibaren ABD ve gelişmiş ülkelerde yay-

gınlaşan bir meslek haline gelmiştir. Söz konusu yıllarda finansal hilelerin yayılması, konuyla ilgili standartların eksikliği ve denetimcinin sorumluluklarını tanımlama ihtiyacı sonucunda 1988 yılında Sertifikalı Hile Denetçileri Kurulu (ACFE - Association of Certified Fraud Examiner) kurularak(Rezaee ve Burton, 1997: 480) adli muhasebecilik mesleğinin örgütlenmesi sağlanmıştır. Adli muhasebeciler, adli sorunların giderilmesi ve işletmelerin hile denetiminin sağlanması amacıyla profesyonel bir şekilde hizmet veren meslek elemanlarıdır. Bu anlamda adli muhasebeciler, adli davalarda, dava sürecinden önce veya dava süreci esnasında davanın sağlıklı bir biçimde yürütülebilmesi için mesleki bilgi ve tecrübelerine dayanarak hizmet sunan uzmanlar olmakla beraber işletmelerde ortaya çıkabilecek hileleri ortaya çıkarmak ve önlemek amacıyla hizmet veren, alanında yetkin mesleki bilgi ve tecrübeye sahip olan kimselerdir(Pazarçeviren, 2005: 2).

Adli muhasebe sadece mahkemedeki olaylarla değil, aynı zamanda işletmedeki hile, yolsuzluk gibi sorunların tespit ve çözümlenmesi ile de ilgilenen bir muhasebe uzmanlığıdır (Erol, 2008: 233). Adli muhasebeciler finansal muhasebe ve denetimin gerektirdiği temel bilgilerden daha fazlasına sahip olmalıdır. Bir adli muhasebeci, geleneksel denetçinin sahip olduğu yetkinlikten daha fazlasına sahip olmalı ve vermiş olduğu hizmetler normal denetim faaliyetlerinden daha kapsamlı olmalıdır(Harris ve Brown, 2000: 1).

Karmaşık bir yapısı olan bu mesleğin gelişmesini gerektiren nedenler aşağıda sıralanmaktadır(Bozkurt, 2000: 56);

- Ticari işlemler giderek artmakta ve karmaşıklaşmaktadır. Bu nedenle ticari işlemlerin kontrolü giderek zorlaşmaktadır,
- Birey ve kurumların mahkemelere başvuru oranları artmaktadır,

- Artan sayıda ve büyük tutarlarda işletme başarısızlıkları yaşanmaktadır,
- İşletmede çalışanlar tarafından yapılan yolsuzluklar giderek artmakta, karmaşıklaşan yapı içerisinde bunların önlenmesi ve ortaya çıkarılması zorlaşmaktadır,
- Avukatlar ve mahkemeler karşılaştıkları olaylarda sağlıklı bir şekilde değerlendirme yapıp doğru bir sonuca varılabilmesi için daha fazla uzman desteğine gerek duymaktadırlar.

Sonuç olarak adli muhasebecilik mesleğinin gelişmesini gerektiren en önemli nedenler; işletmelerde yolsuzlukların artması ve bunların ortaya çıkarılması ve önlenmesinin giderek zorlaşması ile avukatlar ve mahkemelerin davanın sağlıklı bir biçimde yürütülebilmesi için uzman desteğine ihtiyaç duymaları olarak sıralanabilir.

Adli muhasebe, faaliyet kapsamı açısından

- Dava Destek Danışmanlığı
- Uzman Şahitlik
- Hile Denetçiliği veya Araştırmacı Muhasebecilik olarak üç ana bölüme ayrılmaktadır(Rezaee ve Burton, 1997: 480). Sözkonusu bölümler aşağıda ayrı başlıklar halinde açıklanmaktadır.

2.1.1. Dava Destek Danışmanlığı

Adli muhasebecilik mesleğinin bu faaliyet alanında adli muhasebecilerin adli dava öncesinde veya davanın sürme aşamasında ilgili avukata çeşitli şekillerde hizmet vermesi yer almaktadır. Adli muhasebecinin dava öncesinde ve dava sürerken vereceği hizmetleri iki başlık altında toplamak mümkündür. Bunların ilki, dava ile ilgili verilerin ortaya konulması süreci, yani dava için yeterli sayı ve nitelikteki verilerin saptanması ve toplanmasından oluşmaktadır. İkincisi, verilerin analizi süreci, yani toplanan yeterli sayı ve nite-

likteki verilerin doğru bir şekilde analizine yardımcı olunmasıdır(Bozkurt, 2000: 57).

2.1.2. Uzman Şahitlik

Mesleğin bu uygulama alanında adli muhasebeci "uzman şahit" sıfatıyla avukatlara, hâkimlere ve jüri üyelerine dava konusu olayın teknik yönüyle ilgili eğitim veren bir uzman gibi hizmet vermektedir(Kaya, 2005: 54).

Mesleğin bu alanı ayrıntılı incelendiğinde, toplumda yaşanan ve mahkemeye konu olan olayların daha sağlıklı bir biçimde çözüme kavuşturulması bakımından oldukça önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.1.3. Hile Denetçiliği veya Araştırmacı Muhasebecilik

Mesleğin bu uygulama alanında adli muhasebeci, işletmelerde yapılan hilelerin önlenmesi veya ortaya çıkarılması amacıyla hizmet vermektedir. Hilelerin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasında mesleki bilgi ve tecrübelerinden faydalanan hile denetçisi, işletmeler için önemli olabilecek kayıpların önlenmesine yönelik çalışmaktadır. Çalışmanın ana hedefi ülkemizde henüz doğum aşamasında olan hile denetçiliği mesleğinin tanıtılması olduğundan bu konu aşağıda ayrı başlık altında ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

3. HİLE DENETÇİLİĞİ (ARAŞTIRMACI MUHASEBECİLİK) MESLEĞİ

Son zamanlarda ortaya çıkan muhasebe skandalları (Enron, World Cam, Global Crossing, Tyco, Mortgage vb.) birçok yatırımcı fonlarını eritmiş ve birçok yatırımcının finansal piyasalara yatırım yapma güvenini yitirmesine sebep olmuştur. Bu olumsuz gelişmeler, işletmelerde hilelerin tespiti ve önlenmesine daha fazla önem verilmesi gerektiği düşüncelerini güçlendirmiştir(Bierstaker, Brody ve Pacini, 2006: 520). Ayrıca hileli finansal tabloların zamanla işletmenin kontrol mekanizmasını zayıflattığı, kurumsal yö-

netimin etkinliğini azalttığı ve denetim fonksiyonunun kalitesini düşürdüğü kanıtlanmıştır (Rezaee, 2005: 295). Nitekim ABD’de ortaya çıkan Mortgage skandalında da hileli işlemler bulunduğu ve bu doğrultuda yapılan araştırmalarda; ABD’de yıllık 3 trilyon dolar değerinde konut finanse edildiği gayrimenkul piyasasındaki kayıpların büyük bir kısmının hileli işlemlerden kaynaklandığı tespit edilmiştir (Abdioğlu, 2007a: 160).

Tüm bu gelişmeler işletmecilik hayatında hile denetçiliğinin önemini arttırmıştır. Son yıllarda yöneticiler ve diğer gruplar gibi avukatlar da hile denetçilerine ve hile denetçiliği mesleğine finansal incelemelerde, danışmanlık konularında ve finansal anlaşmazlıklarda bel bağlar hale gelmiştir (Renick, 2007: 62). Hile denetçiliğinin önemini vurgulamak amacıyla “Hile denetçiliği mesleğine neden ihtiyaç duyulmaktadır?” sorusuna cevap vermek gerekir. Hilelerin giderek artması işletme ve çevresinde olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Dolayısıyla sözkonusu olumsuz etkiler hile denetçiliği mesleğinin gelişmesi sonucunda giderilecektir. İşletmenin gerçek durumunun farklı gösterilmesi sonucu **mevcut ortaklar** durumdan olumsuz bir şekilde etkileneceklerdir. Örneğin gerçekte kâr oluşmuş iken farklı gösterilerek kâr oluşumunun yok edilmesi sonucunda ortağın alacağı temettü de yok edilecektir. Aynı şekilde bu durumdan işletmeye **ortak olma niyetinde olan kimseler** de olumsuz şekilde etkilenecektir. Örneğin yapılan hileli işlemler nedeniyle gerçek durumu yansıtmayan bir bilançoda gösterilen mali yapının güçlü olmasından etkilenip işletmeye yatırım yapmak isteyen bir kimse bu durumdan olumsuz etkilenecektir. Konu **devlet** açısından incelendiğinde hileli işlemlerle elde edilen kârlar düşük gösterilirse devlet bu durumdan olumsuz etkilenecek ve daha düşük vergi tahsil edecektir. Aynı şekilde bilançosu süslenmiş bir işletme **kredi kurumlarından** daha rahat kredi sağla-

yabilecek ve mal ve hizmet sağlayanlardan daha kolay mal alabilecektir. Böylece kredi kurumları ve mal ve hizmet tedarikçileri de bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenecektir.

Tüm bu ve benzeri nedenler gerek işletmeleri gerekse de çevrelerini olumsuz bir şekilde etkileyecektir. Söz konusu olumsuz etkilerin giderilmesi yapılan hilelerin önlenmesine bağlıdır. Hilelerin önlenmesi için gerekli mesleki bilgi ve tecrübeye sahip uzman kişilere ihtiyaç duyulmaktadır. İşte hile denetçiliği mesleğini gerekli kılan en önemli neden budur.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan sonra hile denetçiliğinin tanımını şu şekilde yapmak mümkündür: “İşletmelerde oluşabilecek veya oluşan hilelerin önlenmesi veya ortaya çıkarılması amacıyla hizmet veren, gerekli mesleki bilgi ve niteliklere sahip uzman kişilerdir”.

Hile denetçisi hilelerle ilgili kanıt teşkil edebilecek anahtar işlemleri araştırır. Söz konusu işlemleri diğer işlemler arasında fark edip yakalamak oldukça zordur. Bu nedenle hile denetçileri, diğer işlemlerden az da olsa farklılık arz eden işlemleri incelemeli ve hileli işlemler varsa hile kapısını aralamalıdır (Apostolou ve Crumbley, 2008: 37).

Zikmund (2008)’a göre başarılı bir hile değerlendirme sürecinin 4 adımı mevcuttur:

1. İşletmede hileli işlemlere neden olabilecek risk faktörlerini tespit etmek ve değerlendirmek,
2. İşletme içinde olabilecek hileleri belirlemek ve değerlendirmek,
3. İşletme içinde hileye neden olabilecek öncelikli riskleri belirlemek,
4. Zayıflamış kontrolleri gözden geçirmek.

Hile denetiminde, mali tabloların bağımsız de-

netimine nazaran daha fazla bilgi ve uzmanlığa ihtiyaç vardır. Bundan dolayı hile denetçisi iyi bir muhasebe ve denetim bilgisinin yanında suç bilimi, teknoloji, psikoloji, hukuk ve vergi mevzuatı vb. konularında da yeterli bilgiye sahip olmalıdır. Dış denetçi ile hile denetçisi arasındaki farklar genel olarak şu şekilde sıralanabilir(Kaya, 2005: 56);

- Dış denetçi olaylara daha çok genel bir perspektiften bakar, hile denetçisi ise olayların ayrıntılarıyla ilgilenir. Hile denetçisi uygunluğu değil de uygunsuzluğu araştırdığı için olayları derinlemesine inceler.
- Hile denetçilerinin dış denetçilere nazaran objektif bir biçimde karar alma özellikleri daha baskındır.
- Dış denetçi, sunulan mali tablolardaki bilgilerin önceden belirlenmiş ilkelere uygunluğunu tespit ederken, hile denetçisi söz konusu mali tabloların hileli işlem içerip içermediği ile ilgilenir.
- Dış denetçiler olayların dışı bakan yönüyle uğraşırken, hile denetçileri olayların arkasındaki nedenlerle uğraşır.
- Hile denetçiliği daha karmaşık ve daha belirsiz işlemlerden oluşan bir meslek iken dış denetçilik daha düzenli ve kurallı işleyen bir meslektir.

Dış denetçi ile farkı ortaya konulan hile denetçisinin iç denetçiyle olan farklılıkları aşağıda sıralanmaktadır:

- Kapsam yönünden iç denetçi örgütte etkinlik, yeterlilik ve ekonomiklik için her türlü faaliyet ve kontrolleri inceler(Uzay, 1998: 46). Hile denetiminde ise hile denetçisi hilelerle ilgili oluşabilecek her türlü işlemi inceler. Hile denetiminin kapsamı iç denetime nazaran daha sınırlıdır. Her ne kadar iç denetçiler de hileleri önlemeye yönelik faaliyette

bulunsalar da bu işlemler toplam faaliyet alanlarının sadece bir bölümünü oluşturmakta ve genel olarak işletmede oluşturulan bir iç kontrol sistemi içerisinde hilelerin önlenmesine yönelik faaliyette bulunmaktadırlar. Oysa hile denetçilerinin tek ve esas görevleri işletmelerde var olan hilelerin tespiti ve önlenmesidir. Bu bakımdan her iki meslek açısından gerekli mesleki sertifikaların alınmasında aranan genel nitelikler incelendiğinde hile denetçilerinden hileler konusunda daha uzman bir bilgi yapısına sahip olması gerektiği görülmektedir.

- Denetim zamanı açısından; iç denetçiler faaliyetleri sürekli denetler(Uzay, 1998: 46) ancak hile denetçileri yönetimin ihtiyaç duyduğu zamanda denetim yaparlar.

Görüldüğü gibi iç denetçilerle hile denetçileri arasındaki temel farklılıklar faaliyetlerinin kapsamı ve denetimin zamanı açısından ortaya çıkmaktadır. Diğer genel farklılıklar da şu şekilde sıralanabilir:

- İç denetçilerin örgütlenmesi Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (IIA), hile denetçilerinin örgütlenmesi ise Sertifikalı Hile Denetçileri Kurulu (ACFE) tarafından sağlanmaktadır.
- İç denetçiler CIA (Certified Internal Auditor – Sertifikalı İç Denetçi), hile denetçileri ise CFE (Certified Fraud Examiner – Sertifikalı Hile Denetçisi) sertifikası ile faaliyette bulunurlar.

3.1. Hile Denetçisinin Görevleri ve İşlevleri

Habermars (1971) muhasebe meslek elemanlarının hileli işlem tespiti konusunda büyük bir sorumluluk üstlendiğini savunmakta ve bunu şöyle dile getirmektedir; “*Muhasebe meslek elemanları hilelerin tespiti konusunda kamunun güvenini kaybederse bu konuda karşı koyma gü-*

cünü kaybeder ve nihayetinde zamanla karar verme hükmünü de yitirebilir” (Cullinan ve Sutton, 2002: 309). Bu açıdan bakıldığında hilelerin tespiti ve önlenmesi için muhasebe meslek elemanlarının büyük bir görev üstlendiği görülmektedir.

Hilenin tespit edilmesi oldukça zordur, çünkü herhangi bir bilgi ya da hile, benzer amaçlı kişiler tarafından muhasebe sürecinde saklanmaktadır. Bu nedenle saklanmış bir olayın tespit edilmesi için bir çok özelliğin denetçide toplanması gerekir. Denetçiler sözkonusu özelliklerin tümüne birden sahip olmayabilirler. Öte yandan konuyu taraflar açısından incelediğimizde; denetçi kendisini kiralayan üst yönetime inceleme nedeniyle soru sorması gibi çarpık bir durumun sözkonusu olması ve ayrıca denetimcinin hileyi kolay bir şekilde tespit edilemeyeceği düşüncesinin verdiği psikolojik baskı gibi denetimin doğası gereği olan sınırlamalar ve diğer sınırlamalardan dolayı hilenin denetçi tarafından tespit edilmesi zorlaşmaktadır(Kapardis, 2002: 267).

Genel olarak hile denetçileri, işletmelerdeki varlıkların kötü kullanılmasını önlemek amacıyla özel ve kamu sektöründe faaliyet gösteren işletmelere hizmet verirler(Carnes, Gierlasinski; 2001: 379). Muhasebe bilgisinin yanında araştırmacı mantığı, gözlemlene yeteneği, kanıtların ne olabileceği konusunda bilgi sahibi olmalıdırlar(Carter, 1997: 36). Hile denetim raporlarıyla geleneksel muhasebe raporları karşılaştırıldığında hile denetçilerinin raporlarında rakamlar kelimelelere yardımcı olurken geleneksel muhasebe raporlarında ise kelimelerin rakamlara yardımcı olduğu görülmektedir(Renick, 2007: 62). Genel olarak hile denetçileri şu görevleri yerine getirirler(Pazarçeviren, 2005: 9):

- Yapıldığından şüphe duyulan hileli işlemlerin kanıtlarıyla birlikte ortaya çıkarılması,

- Mevcut durumun analizi ve yapılacaklara ilişkin önerilerin düzenlenmesi,
- Aktiflerin korunması ve iyileştirilmesinde destek sağlanması,
- İşletme ile ilgili diğer uzmanlarla fikir alışverişinde bulunulması,
- Hukuki dava yoluyla aktiflerin tahsili işlemine yardım edilmesi.

Örneğin bir işletme tepe yöneticisi işletmedeki çalışanlardan herhangi birinin yolsuzluk yaptığı konusunda şüpheye düştüğünde ortada hileli bir durumun olup olmadığı konusunda hile denetçisinden hizmet satın alabilmektedir. Böyle bir durumda hile denetçilerinden beklenenler aşağıda sıralanmaktadır(Bozkurt, 2000: 59):

- Varlığından şüphe duyulan hileli işlemleri kanıtlarıyla birlikte ortaya çıkarmak,
- Hileli işlemde kaynaklanan zararı tespit etmek,
- Hilelerin yapılmasını önleyici önlemler almak.

Hile denetçisi bu görevleri yerine getirirken bazı denetim tekniklerinden yararlanmaktadır. Bu denetim teknikleri ayrı başlıklar halinde kısaca tanımlanmaktadır.

3.1.1. Hile Değerlendirme Sorgulaması (FAQ – Fraud Assesment Questioning)

Bu yöntemde şüphelenilen bir hile olayını açığa çıkarmak için sadece sorular sorularak inceleme yapılmakta ve muhtemel hileli durumlarla ilgili bilgiler toplanmaktadır(Wells, 1992: 25). Yani yakalanmadan, şirketin nasıl dolandırılabilmesine dair herhangi bir çalışana sorulan sorulara verdiği cevapları araştırılır. Böylece işletmede herhangi bir hileli girişimin olup olmadığı ortaya çıkarılır.

3.1.2. Çapraz Denetim Tekniđi

Muhasebede açılan hesapların işleyiş kurallarına dayanarak yapılan bir denetim tekniğidir. Bu yöntemde hangi hesapların birbirleriyle karşılıklı çalıştığı belirlenir. Karşılıklı çalışan hesaplar belirlendikten sonra karşılıklı çalışmaması gereken hesaplar aynı kayıt içinde yer alıyorsa anormal bir durum olduğu düşünülür ve bunun incelenmesi gerekir. Ayrıca bu yöntemde hesaplar yanında tutarların denkliği de önemlidir. Hesaplar ve tutarlar arasında fark varsa incelemeye değer bir sorun var demektir(Şen, 2003: 40).

3.1.3. Kırmızı Bayraklar (Red Flags) Tekniđi

Bu yöntem denetçi tarafından hilelerle ilgili detaylı inceleme gerektiren noktaların ortaya çıkarılması ve bunların tanımlanmasına yönelik tekniklerden oluşmaktadır. Bu teknik, işletmelerde hile belirteçlerinin yani kırmızı bayrakların incelenmesine yönelik bir teknik olup olayların iyi irdelenip hileli bir durumun var olup olmadığına yönelik yapılan çalışmalar bütünüdür. İşletmelerde yapılacak hile belirteçlerini; muhasebe ile ilgili anormallikler, iç kontrol zayıflığı, analitik anormallikler, aşırı yaşam biçimleri, olağan olmayan davranışlar ve şikayetler-uyarılar-imalar şeklinde altı grupta toplamak mümkündür(Arzova, 2003: 121). Kırmızı bayraklar yöntemi sonuca götürmekten ziyade hilenin söz konusu olabileceğinin belirteçleridir(Abdioğlu, 2007a: 167).

3.1.4. Benford Kanunu

Benford Kanunu hileli işlemlerin ve muhasebe ortamında ortaya çıkabilecek düzensizliklerin tespitinde kullanılan etkili bir yöntemdir(Cho ve Gaines, 2007: 218). Bu kanun, rakamların ortaya çıkış sıklıkları yani frekansları ile gerçek bir muhasebe evreninde ortaya çıkan ilk rakamların frekanslarının karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Frekanslar, Benford Kanunu'na veya diğer adıyla Sayılar Kanunu'na uymayan bir şekilde deği-

şiyorsa, bu durum kasıtlı bir eylemi, yani muhasebe hilelerinin varlığını göstermektedir(Pazarçeviren, 2005: 6). Bu yöntemin en avantajlı yanını uygulamasının düşük maliyetli olmasıdır. Yöntem şirketin veri tabanına uygulanmaktadır. Olası şüphelilerin yöntemin hile tespiti için kullanıldığını anlaması ihtimali düşüktür(Abdioğlu, 2007b: 128).

Hile denetçisi görevlerini yerine getirirken yukarıda sayılan hile değerlendirme sorgulaması (FAQ), çapraz denetim tekniği, kırmızı bayraklar ve Benford Kanunu gibi tekniklerin yanında hilelerin tespitinde analitik inceleme, istisna testleri, uzman sistemler, yapay sinir ağı vb. gibi birçok tekniği de kullanabilmektedir(Pazarçeviren, 2005: 9). Ayrıca burada şunu da belirtmek gerekir ki, hile denetçisi tarafından iyi planlanmış etkili bir araştırma kim, ne, ne zaman, nerede, niçin ve ne kadar sorularına verilecek cevaplardan daha fazlasını ortaya koymalıdır(Yorkmark, 2004: 64).

3.2. Hile Denetçisinin Sahip Olması Gereken Nitelikler

Hilelerin kontrol altına alınabilmesi, hile denetçisinin, çalışanların çalıştığı çevre içerisinde bireysel davranışlarını iyi anlamasıyla sağlanabilmektedir. Gelişen ve sürekli değişen çevre koşullarında hile denetçisi araştırmacı ve çözümleyici yeteneklere sahip olmalıdır. Ayrıca hile denetçisi hileli işlemleri ortaya çıkaracak şekilde etkili bir ilişki kurma ve görüşme yeteneğine sahip olmalıdır. Hile denetçisinin yoğun bir muhasebe ve denetim bilgisi dışında bilgi sahibi olması gereken alanlar; suç bilimi, psikoloji, etik, hukuk, istatistik, teknoloji kullanımı, mesleki yazışmalar ve eleştirel düşünceden oluşmaktadır (<http://www.nysscpa.org/cpajournal/2004/1104/essentials/p66.htm>). Bütün bu niteliklerin kişilerde sürekli var olabilmesi için hile denetçilerinin hayat boyu eğitime tabi tutulmaları gerektiği söylenebilir.

3.3. Hile Denetçiliğinin Türkiye'deki ve ABD'deki Durumu

Türkiye açısından hile denetçiliği mesleği ele alındığında, sahip olunması gereken bilgiler açısından, lisans eğitimi yanında ayrıca bir eğitim programına daha ihtiyaç duyulmaktadır, çünkü bu alanda eğitim gören bir üniversite öğrencisi hata ve hilelerin mali tabloları nasıl etkilediği üzerine odaklanmaktadır. Oysa hilelerin önlenmesi ve ortaya çıkarılması çeşitli uzmanlık gerektiren alanlarda (yukarıda bahsedilen alanlarda) bilgi sahibi olmaya bağlıdır. Bu nedenden dolayı lisans eğitiminden ayrı olarak hile denetçiliği mesleğinin gereklerini karşılayacak şekilde ayrı bir eğitime ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Türkiye'de hile denetçiliği mesleği ile ilgili herhangi bir düzenlemenin olmaması meslekle ilgili ayrı bir eğitim programının olmasını engellemektedir. Ayrıca Türkiye'de de özellikle bankalarda muhasebe hilelerini içeren önemli skandallar yaşanmış olmasına rağmen muhasebe mesleği bu durumdan birkaç kayda değer düzenleme dışında etkilenmemiştir (Erol, 2008: 233).

Mesleğin ABD'deki gelişimi incelendiğinde; mesleğin gelişimi için en önemli unsur olan meslek örgütü Sertifikalı Hile Denetçileri Kurulu'nun (ACFE) merkezinin ABD'de olduğu görülmektedir. ACFE, devlet kurumları ve işletmelerde her konudaki yolsuzlukların ortaya çıkartılmasını ve bu meslekle ilgili nitelikli kişilerin eğitilmesini sağlayan 31.000 üyeli lider bir kuruluştur. Bu kurumdan, Sertifikalı Hile Denetçisi ya da İngilizce adıyla Certified Fraud Examiner (CFE) unvanını almış kişiler uluslararası düzeyde yolsuzluk incelemesi yapma yetkisine sahiptirler. Birliğin dünyada 100'den fazla yerde örgütü bulunmakta ve üyeleri 100'ü aşkın üniversitede yolsuzluk ile ilgili olarak eğitim vermektedir (http://iibf.trakya.edu.tr/Kongreler/icafe/acfeturkey_branch.htm).

Hile denetçiliği ABD'de sınırları belirli olan ve eğitim açısından gerekli programlara sahip bir meslek olarak karşımıza çıkmaktadır. Meslek mensubu olabilmek için iki temel adım izlenmelidir. Bunlardan ilki muhasebe ağırlıklı olarak alınmış bir lisans eğitimidir. İkincisi de CFE belgesini almaktır. Bu belge ACFE tarafından verilmektedir. Söz konusu belgeyi alabilmek için iki yıl süreyle mesleki deneyime sahip olmak zorunlu şart olarak aranmaktadır. Ayrıca ACFE tarafından yapılan sınavda başarılı olmak gerekmektedir. Bu sınav, Suç Bilimi ve Meslek Ahlakı, Finansal İşlemler, Hile Araştırması ve Hile ile İlgili Yasal Düzenlemeler olmak üzere hile incelemesi ile ilgili bilgi ve uzmanlık gerektiren dört ana bölümden oluşmaktadır.

Suç Bilimi ve Meslek Ahlakı bölümündeki amaç, suç bilimi ile ilgili bilgileri test etmek ve hile denetçiliği mesleği ile ilgili meslek ahlakının ne şekilde algılandığını değerlendirmektir. **Finansal İşlemler**'de ise adaylar muhasebe kayıtlarında yer alan çeşitli hileli finansal işlemlerin çözümlenmesine ilişkin bir sınava katılırlar. Bu bölümü başarıyla geçebilmek için bilinmesi gereken, genel muhasebe ve denetim teorisi, hile planları, iç kontrol yapısı ve diğer muhasebe ve denetim konularıdır. **Hile Araştırması** bölümünde görüşme, beyan, resmi kayıtlardan bilgi edinme, yasadışı işlemleri belirleme, hileli işlemleri değerlendirme ve rapor yazma gibi alanlardaki bilgiler ölçülür. **Hile ile İlgili Yasal Düzenlemeler** bölümünde ise adayların hileli işlemlerle ilgili yasal düzenlemeler, ceza hukuku ve medeni hukuk, kanıtlarla ilgili kurallar, davalı ve davacının hakları, bilirkişilik, vb. konular üzerindeki bilgi seviyeleri ölçülür (<http://www.acfe.com/membership/details-of-cfe-exam.asp?copy=exam-content>).

ACFE tarafından yapılan bu sınav, 500 adet amaca uygun ve doğru/yanlış şeklinde sorulan soruları içermektedir. Her dört alan için 125 adet soru sorulmakta ve her bölüm için en fazla

75 dakika cevaplama süresi verilmektedir. Sınavda başarılı sayılabilmek için sınavın her bölümünden 100 puan üzerinden en az 75 puan almak gerekmektedir. Sınav, katılımcılar açısından daha rahat olması bakımından bilgisayar üzerinden yapılmaktadır.

ACFE, mesleğin profesyonel bir zemine oturulması için meslekle ilgili birçok çalışma yapmaktadır. Bu anlamda ACFE tarafından benimsenen meslek ahlâk kuralları ve mesleki standartlar yönetmeliği de mevcuttur. Bu standartlar ve meslek ahlâk kuralları aşağıda ayrı başlıklarda açıklanmıştır.

3.3.1. Meslek Ahlâkı Kuralları

Bütün Sertifikalı Hile Denetçileri (CFE), ACFE'ye giriş kriterlerini tam olarak sağlamalı ve meslek ahlâkı kurallarına uygun bir biçimde faaliyette bulunmayı kabul etmelidir. ACFE meslek ahlâkı kuralları aşağıda verilmektedir (<http://www.acfe.com/about/cfe-rules.asp?copy=ethics>):

- Hile denetçisi (CFE) çalışmalarını yürütürken üstlendiği görevleri özenle yerine getirmelidir.
- Hile denetçisi faaliyetlerini yerine getirirken yasal ve ahlâki olmayan davranışlardan kaçınmalı ve çıkar çatışmasına konu olabilecek faaliyetlerden uzak durmalıdır.
- Hile denetçisi mesleki görevini yerine getirirken dürüstlüğü en üst seviyede tutmalı ve uygun olmayan beklentilerin olduğu görevleri kabul etmemelidir.
- Hile denetçisi yasal düzenlemelere uygun bir şekilde faaliyette bulunmalıdır ve olayların incelenmesinde önyargıdan uzak durmalıdır.
- Hile denetçisi, incelemelerini sürdürürken uygun bir şekilde görüş açıklamak için yeterli sayı ve nitelikte kanıt toplamalıdır. Her-

hangi bir kişinin veya grubun suçluluğu veya suçsuzluğuyla ilgili görüş belirtmekten kaçınmalıdır.

- Hile denetçisi yapmış olduğu çalışmalar sonucunda elde ettiği gizli bilgileri uygun olabilecek durumlar dışında açıklamamalıdır.
- Hile denetçisi yaptığı incelemeler sonucunda gerçeklerden sapmaya neden olabilecek önemli meseleleri açıklamalıdır.
- Hile denetçisi gerçekleştirmiş olduğu hizmetlerin kalitesini sürekli olarak iyileştirmeye çalışmalıdır.

3.3.2. Sertifikalı Hile Denetçileri (CFE) Mesleki Standartları

ACFE'nin yayınladığı mesleki standartlar beş genel bölüme ayrılmaktadır. Söz konusu bölümler aşağıda ayrı başlıklar halinde açıklanmaktadır (<http://www.acfe.com/about/cfe-rules.asp?copy=standards>):

3.3.2.1. Giriş Bölümü

ACFE tarafından yayımlanan mesleki standartların giriş bölümünde kuruluşun amacı ve üyelerin özellikleri belirtilmektedir. Bu bölüme göre; ACFE mesleki faaliyetlerin yerine getirilmesinde etik davranışları en yüksek seviyede gerçekleştirmeye çalışan mesleki bir kuruluştur ve üyeleri dürüst ve profesyonel bir tarzda çalışmayı kendilerine prensip edinmiş kişilerdir. Üyeler, gerek müşterilerinin ve gerekse kamunun yararını düşünecek mesleki sorumluluğun bilincindedirler. Bu sorumluluğun gereği olarak, hizmet verdikleri kimselerin ve kamunun çıkarlarını gözetmeyi titizlikle sağlamaya çalışırlar. Mesleki standartlar, üyeler sorumluluklarını ve görevlerini yerine getirirken etik davranışlara ilişkin kendilerine yol gösterici temel prensipleri vurgulamaya çalışır. Hile denetçilerinin bu standartları benimsemesi, yüksek kaliteli bir hizmet verdiklerinin göstergesi olarak algılanmaktadır.

3.3.2.2. Yönetmeliğin Uygulanabilirliği

Yönetmeliğin Uygulanabilirliği başlığındaki ikinci bölümde ise standartların tüm üyeler tarafından uygulanacağı ve yönetmelikte adı geçen “üye” veya “üyelerin” ACFE kapsamında düzenli olarak faaliyette bulunan üyelerden oluşacağı ifade edilmektedir.

3.3.2.3. Mesleki Davranış Standartları

Söz konusu standartların üçüncü bölümü ise Mesleki Davranış Standartları başlığında; Dürüstlük ve Tarafsızlık, Mesleki Yeterlilik, Gerekli Mesleki Özen, Müşteri veya İşverenle Anlaşma, Müşteri veya İşverenle İletişim ve Gizlilik alt başlıklarında açıklanmaktadır.

Dürüstlük ve Tarafsızlık bölümüne göre; hile denetçileri, kamuda güveni sağlamak üzere dürüst bir şekilde faaliyet göstermeli ve hile denetimini kabul etmeden önce muhtemel çıkar çatışmalarını araştırmalı ve ortaya çıkarmalıdır. Hile denetçisi, söz konusu işletmede gelecekte çıkar çatışması beklentisi içinde ise bunu müşteri işletmeye bildirmeli ve mesleki sorumluluklarını yerine getirirken tarafsızlığını korumalıdır. Hile denetçisi yüz kıyartıcı faaliyetlerde bulunmamalıdır, mesleğin itibarını arttıracak şekilde davranmalıdır. Mahkemeye intikal etmiş meselelerde veya diğer resmi kurullarda, bilerek (kasten) yanlış ifade vermemelidir. Hile denetçisi, yasal düzenlemelere ve ortaya konan diğer resmi kurallara özenle uymalıdır. Ayrıca, hile denetçisi suç olarak kabul edilen davranışlardan ve bunlara bilerek neden olmaktan kaçınmalıdır.

Mesleki Yeterlilik bölümünde ise; hile denetçisi gerekli mesleki yetkinlikte olmalıdır ve kendi yetkinliğini aşan görevleri kabul etmemelidir. Bazı durumlarda danışma yoluyla kendisine gereken mesleki bilgi ihtiyacı başkalarından karşılanabilir. Üyeler ACFE tarafından gerekli görülen asgari düzeydeki mesleki eğitim programlarına devam etmelidirler. Mesleki sorumluluk

açısından alınan eğitim ve kazanılan deneyimlerin birleştirilmesi üyelerin mesleki kariyerlerinin başından sonuna kadar devam ettirilmesi gerekir. Üyeler, verdikleri hizmetin yetkinliğini ve etkinliğini arttırmak için sürekli çalışmalıdırlar ifadeleri yer almaktadır.

Gerekli Mesleki Özen bölümüne göre, hile denetçisi yapmış olduğu görevi yerine getirirken gerekli mesleki özeni ve dikkati göstermelidir. Mesleki özen ve dikkat, hile denetçisinin mesleki sorumluluklarını yerine getirirken gayretli çalışma, dikkatli olma, kritik çözümlenme ve mesleki şüphecilik gibi özellikleri gerektirir. Elde edilen sonuçlar yeterli sayıda ve nitelikteki kanıtlarla desteklenmelidir. Hile denetçisi vermiş olduğu hizmetleri iyice planlamalıdır. Planlama, hile denetiminin başından sonuna kadarki performansı denetlemeyi, strateji geliştirmeyi ve verilen hizmetlerle ilgili amaçları kapsamalıdır. Hile denetiminde kullanılan yardımcılardan çalışmalarını denetlenmelidir. Bu denetlemenin kapsamı, çalışmanın zorluk derecesine ve yardımcılardan kalitesine (yeterliliğine) bağlı olarak değiştirilebilir.

Dördüncü bölüm olan **Müşteri veya İşverenle Anlaşma bölümünde ise;** hile incelemesinin başlangıcında hile denetçisi, müşteri veya işvereniyle hile denetiminin kapsamı, sınırları ve ilgili tarafların sorumlulukları hakkında görüşmelidir. Hile incelemesinin kapsamı, sınırları veya tarafların sorumlulukları önemli ölçüde değişikliğe uğradığı takdirde müşteri veya işverenle yeni bir anlaşma yapılmalıdır ifadeleri yer almaktadır.

Müşteri veya İşverenle İletişim bölümüne göre; hile incelemesinin normal akışı içerisinde hile denetçisi tarafından elde edilen önemli bulgular müşteri veya işverene bildirilmelidir.

Son bölüm olan Gizlilik bölümünde ise; hile denetçileri, hile incelemesi sırasında gizli veya

sadece belli kişiler tarafından elde edilebilen bilgileri yetkili kişilerin izni olmadan açıklamamalıdır. Bu gereksinim kurumun gizlilik ilkelere uymak şartıyla incelemenin yapısını imkânsızlaştırmamalıdır ifadeleri yer almaktadır.

3.3.2.4. İnceleme Standartları

ACFE mesleki standartlarının dördüncü bölümünü ise hile incelemeleri ve kanıt konularının açıklandığı İnceleme Standartları oluşturmaktadır. Hile incelemeleri ve Kanıt konuları aşağıda ayrı başlıklarda açıklanmaktadır;

Hile İncelemeleri başlığında; hile incelemeleri, hile denetçileri tarafından yasalara ve mesleki kurallara uygun bir biçimde yerine getirilmelidir. Hile denetçisinin amacı güvenilir, eksiksiz ve uygun kanıt ve bilgileri elde etmek olmalıdır. Hile denetçisi, denetimin başlangıcında faaliyet kapsamı dâhilinde önceliklerini belirlemeli ve bunları denetim devam ederken tekrar gözden geçirmeli, ayrıca denetimlerini etkin bir biçimde yürütmelidir. Hile denetçisi geleceğe yönelik tahminlerde bulunurken dikkatli olmalıdır, ispatlanmamış görüşlerden ve önyargılardan kaçınmalıdır. Hile denetçisi suç içeren ve içermeyen kanıtları dikkatle incelemelidir ifadeleri yer almaktadır.

Kanıt bölümünde ise; hile denetçisi, etkin bir belgeleme sistemi için etkili bir kontrol mekanizması geliştirmeli ve yönetim prosedürleri belirlemelidir. Meslek mensupları sorumluluklarında olan kanıtların kaynağı, sahipliği ve kullanma yetkisi hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Hile denetçileri yapmış oldukları çalışmanın başından itibaren sağlamış oldukları kanıtları iyi bir şekilde muhafaza etmelidirler. Hile incelemesiyle ilgili koşulların değişmesi durumunda; hile denetçisi çalışmasının kapsamını değiştirmelidir. Hile denetçisi, müşteri veya işverenin ihtiyaçlarına göre belgeleme yapmalıdır.

3.3.2.5. Raporlama Standartları

ACFE mesleki standartlarının son bölümünü ise raporlama standartları oluşturmaktadır. Bu bölümde raporlama için “yanlışlık olmaması” kaydıyla tek bir formatın zorunlu olmadığına ve denetçilerin elde ettikleri bilgileri yazılı veya sözlü biçimde değişik şekillerde açıklayabileceğine ilişkin genel bilgiler verildikten sonra raporlama içeriği açıklanmaktadır. Söz konusu raporlama içeriğinde; hile denetçilerinin yazmış olduğu raporlar; olayları, sonuçları, bunlarla ilgili görüşleri ve/veya hile incelemesi ile ilgili tavsiyeleri desteklemek için uygun ve yeterli sayıdaki verilerden sağlanmış bilgiler içermelidir. Rapor, incelenen konunun ana fikri, üyelerin sahip olduğu bilgi, yetenek, deneyim ve eğitimleri kapsamındaki prensip ve metodolojiyi kapsamalıdır. Hile denetçileri herhangi bir kişi veya grubun suçluluğu veya suçsuzluğuyla ilgili görüş belirtmekten kaçınmalıdır ibareleri yer almaktadır.

4. HİLE DENETÇİLİĞİ MESLEK AHLÂK KURALLARI VE STANDARTLARI İLE İÇ DENETİM ETİK KURALLARI VE STANDARTLARININ KARŞILAŞTIRMASI

Türkiye’de henüz oluşum aşamasında olan hile denetçiliği mesleğinin doğal olarak standartları da bulunmamaktadır. Türkiye’de sözkonusu standartlar oluşturulurken ACFE standartları ana kaynak olarak alınacağı gibi konuyla ilişkili diğer standartların da inceleneceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla Türkiye’de hile denetçiliği mesleğinin daha iyi bir noktaya ulaşabilmesi için sözkonusu meslekle ilgili ACFE tarafından yayımlanan standart ve kurallar açıklandıktan sonra, bu meslekle yakın ilişkili olan ve meslek ahlakı kuralları bir sistematığe oturtulmuş olan iç denetim mesleği için benimsenmiş standartlar ve meslek ahlakı kurallarının karşılaştırması yapılmıştır.

İç denetim standartları nitelik, performans ve uygulama standartları olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Nitelik standartları, iç denetim faaliyetlerini yürüten kimselerin sahip olması gereken özelliklere yöneliktir. Performans standartları, iç denetim faaliyetlerinin tabiatını açıklar ve bu hizmetlerin performansını değerlendirmekte kullanılan kalite kıstaslarını sağlar. Uygulama standartları ise güvence ve danışmanlık faaliyetlerini kapsamaktadır (TİDE, 2005: 4). Oysa hile denetimi standartlarında böyle bir bölümlenmeye gidilmeden standartlar bir bütün olarak ele alınmıştır.

Meslek ahlâk kuralları açısından; hile denetimi meslek ahlâk kuralları ile iç denetim etik kuralları karşılaştırıldığında genel olarak benzer bir yapıya sahip oldukları görülmektedir. Ancak iç denetim etik kurallarında konu; dürüstlük, objektiflik, gizlilik ve yetkinlik (ehil olma) konuları açısından dört ana bölümde ele alınmış olmasına rağmen hile denetimi meslek ahlâk kurallarında böyle bir bölümlenmeye gidilmediği görülmektedir.

Dürüstlük açısından iç denetim davranış kuralları ile hile denetimi standartları karşılaştırıldığında genel olarak; doğruluk, hukuku gözetme, kurumun etik amaçlarına katkıda bulunma gibi kavramlarla aynı doğrultuda hareket etmekte oldukları görülmektedir.

Tarafsızlık konusuna iç denetim standartları açısından bakıldığında, iç denetim standartlarının nitelik standartları bölümünde ve iç denetçinin bağımsızlığı konusuyla birlikte ele alındığı görülmektedir. Tarafsızlık konularının ele alınmış şekliyle ilgili olarak iç denetim standartlarıyla hile denetimi standartları karşılaştırıldığında genel olarak denetçinin tarafsızlığı konusu iki mesleki standartta aynı paralelde ele alınmış olsa bile hile denetimi standartlarında bu konuya daha geniş yer verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca iç denetim standartlarında tarafsızlığı bozan etkenlerin

de ele alınması bu anlamda iki standart arasındaki farklılıklardan bir diğeridir.

Hile denetimi standartlarında yer verilmesine karşın iç denetim standartlarında **yeterlilik** konusu ile ilgili mesleki eğitim programından bahsedilmemiştir. Ancak denetçinin gerekli yetkinlikte olması ve genel olarak yetkinliğini aşan görevleri kabul etmemesi konusu iki standartta da vurgulanmıştır.

Mesleki özen açısından karşılaştırıldığında; yapılan denetimin planlamasına önem gösterilmesi açısından iki standartta da önemli vurgulamalar yapılmıştır. Ancak mesleki özen doğrultusunda iç denetim standartları gerektiği takdirde bilgisayar destekli denetim tekniklerinin kullanılmasını önerirken hile denetimi standartlarında böyle bir ibare geçmemektedir.

Hile denetimi standartları genel olarak iç denetim etik kuralları ile aynı paralelde **gizlilik** anlayışına sahiptir. İç denetim etik kuralları açısından da hukuki ve mesleki bir mecburiyet olmadıkça çalışmalar sonucunda elde edilen bilgiler açıklanmamalıdır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İşletmelerde yapılan hilelerin ortaya çıkarılması ve önlenmesi özellik arz eden bir konudur. Yapılan hilelerin önlenmemesi işletmenin çevresini yakın çevreden başlamak üzere olumsuz etkileyecektir. Bu durum, başta ortaklar ve alacaklılarda daha sonra da dolaylı olarak devlet ve işletmeye ortak olma niyetinde olan kimselerde olumsuz bir durum ortaya çıkaracaktır.

Yapılan hilelerin önlenmesi uzmanlık gerektiren bir faaliyettir. Bu nedenle hile denetçilerinin çalışma alanları iç ve dış denetçilere göre farklılık arz etmektedir.

Hile denetçileri, hile denetçiliğinin gerektirdiği; muhasebe bilgilerinin sağlam bir temele oturtulmuş olması, araştırmaya dayalı denetim teknik-

lerinin iyi biliniyor olması, adli prosedürlerin nasıl yürütüldüğü hakkında bilgi sahibi olunması ve çok iyi bir iletişim yeteneğine sahip olunması gibi özelliklere sahip olmalıdırlar(CPA Practice Management Forum, 2007: 23).

Hile denetçiliği mesleğine ilişkin Türkiye’de herhangi bir düzenleme bulunmaması Türkiye’de faaliyet gösteren işletmeler açısından bir dezavantajdır. Mesleğin Türkiye’de geliştirilmesi desteklenmelidir. Bunun için mesleki eğitim, faaliyetlerin organizasyonunu yapan bir kuruluş ve mevcut hukuk sistemi içinde mesleki faaliyetler ve meslek elemanları için yapılan düzenlemelerin oluşturulması gerekmektedir.

Yapılan birçok akademik çalışma dünyada sadece birkaç üniversitede adli muhasebe konusunda ders verilmekte olduğunu göstermektedir. Denetçiye çok küçük hile meydana geldiğinde onu teşhis etmek için yetenek kazandıracak özellikleri içeren denetim ve muhasebe kitaplarına ihtiyaç duyulmaktadır(Carnes ve Gierlanski, 2001: 378; Rezaee ve Burton, 1997: 480). Türkiye’de bu konuda eğitim açısından eksiklikler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla mevcut lisans ve lisansüstü müfredatında, muhasebe ve denetim derslerine ilave olarak meslekle ilgili bir ders konulması bu konudaki eksikliğin giderilmesi açısından oldukça önemlidir. Burada en önemli unsur, meslekle ilgili faaliyet veren kuruluşun vereceği eğitimidir. Dolayısıyla Türkiye’de de ACFE benzeri bir kuruluş oluşturulmalı ve meslekle ilgili eğitim ve meslek elemanlarının yetkinliği bu kuruluş tarafından üstlenilmelidir. Ayrıca verilecek eğitim, standartlarda da belirtildiği gibi, sürekli

olmalıdır. Yani, hile denetçileri yeni gelişmeler konusunda her zaman güncel bilgi sahibi olmalıdırlar. Türkiye’de ACFE benzeri yeni bir kuruluş oluşturulması görevi TÜRMOB (Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği) veya ilgili bir kuruma verilmelidir.

Öte yandan günümüzde sürekli artan bir şekilde geliştirilen bilgisayar hile ve yöntemlerinin temel prensiplerinin anlaşılması için yönetim kayıtlarından nasıl faydalanılacağı konusunda yapılan araştırmaların yetersiz olduğu görülmektedir(Irons, 2006: 103). Bilgisayar hilelerinin tespit edilmesi, yöntemleri gibi konularda gelişmeleri takip etmek için eğitim kurumları bu alanlara yönlendirilmelidir. Bu gelecekteki araştırmalara konu olarak önerilebilir.

Ayrıca hile denetçiliği mesleğinin gelişimi ve faaliyetlerinin hukuksal bir düzene oturtulması için mevcut hukuk düzeni içinde meslekle ilgili düzenlemeler geliştirilmelidir.

Sonuç olarak, işletmelerde yapılan hilelerin önemli oranda kaynak kayıplarına neden olduğu bilinmektedir. Yapılan araştırmalar, işletmelerde hileleri tespit etmek amacıyla yapılan çalışmaların hileleri önemli oranda önlediğini ortaya koymaktadır. Bu da esas faaliyetleri hilelerin ortaya çıkarılması ve önlenmesi olan hile denetçilerinin önemini göstermektedir. Türkiye’de de, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, yapılan hilelere karşı önlemler alınmalı ve bu nedenle oluşacak kaynak kayıpları en aza hatta sıfıra indirilmelidir. Bu doğrultuda, hile denetçiliği mesleğinin geliştirilmesi ile ekonomik hayatta önemli bir sorun olarak karşımıza çıkan hile kaynaklı zararların önlenmesi sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

ABDİOĞLU, Hasan (2007a). "Mortgage Sözleşmelerinde Üçüncü Taraflarca Yapılan Hileler ve Bu Hileleri Ortaya Çıkarmaya Yönelik Kırmızı Bayraklar", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Temmuz 2007, 160-171.

ABDİOĞLU, Hasan (2007b). "Hilelerin Önlenmesi ve Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Proaktif Yaklaşımlar", **Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi**, Mayıs 2007, 119 – 137.

APOSTOLOU Nicholas, CRUMBLEY Larry D. (2008). "Auditors' Responsibilities with Respect to Fraud: A Possible Shift?", **The CPA Journal**, February 2008, 32 – 37.

ARZOVA, Burak (2003). "İşletmelerde Çalışanlar Tarafından Yapılan Hilelerin Kırmızı Bayraklar Yoluyla İzlenmesi", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Kasım 2003, 120 – 124.

BIERSTAKER J.L., BRODY, R.G. ve C. PACINI (2006). "Accountants' perceptions regarding fraud detection and prevention methods", **Managerial Auditing Journal**, 21 (5), 520 – 535.

BOZKURT, Nejat (2000). "Muhasebe ve Denetim Mesleğinde Yeni Bir Alan: Adli Muhasebecilik", **Yaklaşım Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 94, 56 – 61.

CARNES, Kay C., GIERLASINSKI, Norman J. (2001). "Forensic Accounting Skills: Will Supply Finally Catch up to Demand?", **Managerial Auditing Journal**, 16 (6): 378 – 382.

CARTER, Terry (1997). "Accounting Gumshoes", **ABA Journal**, 83 (9): 36 – 37.

CHO, Wendy K., GAINES, Brian J. (2007). "Breaking the (Benford) Law: Statistical Fraud Detection in Campaign Finance", **The American Statistician**, 61 (3), 218 – 223.

CPA Practice Management Forum (2007): 23

CULLINAN, Charlers P., SUTTON, Steve G. (2002). "Defrauding The Public Interest: A Critical Examination of Reengineered Audit Processes and The Likelihood of Detecting Fraud", **Critical Perspectives on Accounting**, 13, 297 – 310.

EROL, Mikail (2008). "İşletmelerde Yaşanan Yolsuzluklara(Hata ve Hileler) Karşı Denetimden Beklentiler", **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2008, 13 (1), 229-237.

HABERMAS, J. (1971). **Towards a Rational Society**, London: Heinemann.

HARRIS, Cindy K., BROWN, Amy M. (2000). "The Qualities of a Forensic Accounting", **Pennsylvania CPA Journal**, 71 (1), 6 – 7.

IRONS, Alastair (2006). "Computer forensic and records management-compatible disciplines", **Records Management Journal**, 2006, 16 (2), 102 – 112.

KARPARDIS, Krambia Maria (2002), "A fraud detection model : A must for auditors", **Journal of Financial Regulation and Compliance**, Vol.10, No.3, p.266-278.

KAYA, Uğur (2005). "Muhasebe Mesleğinde Adli Muhasebe Uzmanlığı ve Türkiye Açısından Gerekliliği", **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, 7 (1), 49 – 64.

PAZARÇEVİREN, Selim Yüksel (2005). "Adli Muhasebecilik Mesleği", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 1 (2), 1 – 19.

RENICK, M.Jacob (2007), "A Phased Engagement Approach to Forensic Accounting", **The CPA Journal**, June 2007, p.62-65.

REZAEI, Zabihollah (2005). "Causes, Consequences, and Deterrence of Financial Statement Fraud", **Critical Perspectives on Accounting**, 16, 277 – 298.

REZAEI, Zabihollah, BURTON, E. James (1997), "Forensic accounting education: insights from academicians and certified fraud examiner practitioners", **Managerial Auditing Journal**, 12, 9, p.479-489.

SMITH, Malcolm ; BAHARUDDIN, Ithnahaini (2005), "Auditors' perception of fraud risk indicators: Malaysian Evidence", **Managerial Auditing Journal**, Vol.20, No.1, p.73-85.

ŞEN, Selim (2003). *Hatalı ve Hileli İşlemlerin Tespiti İçin Denetim Teknikleri*, **Yaklaşım Yayınları**, Ankara.

TİDE (2005). **Uluslararası İç Denetim Standartları Mesleki Uygulama Çerçevesi**, Türkiye İç Denetim Enstitüsü Yayınları No: 3.

UZAY, Şaban (1999). **İşletmelerde İç Kontrol Sistemini İncelemenin Bağımsız Dış Denetim Karar Sürecindeki Yeri ve Türkiye'deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma**, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No: 132.

WELLS, J. T. (1992). "Fraud Assessment Questioning", **Internal Auditor**, August 1992, 24 – 29.

YORKMARK, Ken (2004). "Making the Most of an Internal Investigation", **The Journal of Investment Compliance**, Winter 2004, 64 – 66.

ZIKMUND, Paul (2008). "4 Steps to a Successful Fraud Risk Assessment", **Internal Auditor**, February 2008, 60 – 64.

<http://www.acfe.com/membership/details-of-cfe-exam.asp?copy=exam-content> (20.10.2008)

<http://www.acfe.com/about/cfe-rules.asp?copy=ethics> (20.10.2008)

<http://www.acfe.com/about/cfe-rules.asp?copy=standards> (20.10.2008)

http://iibf.trakya.edu.tr/Kongreler/icafe/acfeturkey_branch.htm (12.11.2008)

<http://www.nysscpa.org/cpajournal/2004/1104/essentials/p66.htm> (20.10.2008)